

Disclaimer: Voor mijn positionering heb ik ervoor gekozen om een interview te doen tussen mezelf als kunsteducator in wording en de voorloper in mij. Ik zie het als een “queer” manier van mijn positionering aan te pakken, de queering ervan heeft gevolgen voor de schrijfwijze van mijn tekst en de diversiteit aan bronnen die uit verschillende contexten komen. Ik sta volledig achter deze keuze en neem verantwoordelijkheid voor dit experiment.

SEE - ZE - SI : een pleidooi voor de kritische geest

Mariano dos Reis Borges - Hey Solange! Hoe gaat het met je?

Solange - Goed, dankje. Ik ben gezond, maar ik mis wel wat zonnestralen.

What about you?

Mariano dos Reis Borges - Goed, gezond en ook wat nood aan zon en rust.

Hoe sta je ervoor voor deze positionering?

Solange - *Ik ben benieuwd, want tegenover vorig jaar ga ik een minder globale visie geven van kunsteducatie maar eerder inzoomen op hoe ik de praktijk wil aanpakken en hoe ik mijn eigen rol zie, dus best spannend om te zien of ik mijn positie helder uitgelegd ga krijgen.*

Mariano dos Reis Borges - Komt wel in orde, ik geloof in jou! Laten we dicht bij huis beginnen. Hoe is uw relatie tot uw rol veranderd m.b.t kunsteducatie, hoe zie jij jouw rol de dag van vandaag?

Solange - *Hoe meer ik werk aan mijn eigen identiteitsontwikkeling, hoe meer ik beseft dat mijn eigen identiteit ook een impact heeft op mijn praktijk. Om nu een concreet voorbeeld te geven ben ik in mijn artistiek onderzoek op zoek gegaan naar non-conformistische manieren van te werken met vocale muziek. Tijdens mijn gesprek met assistent-professor Kunst en Maatschappij aan de Universiteit Utrecht, Dr. Edward Akintola Hubbard kwam Queer Theory bovendrijven in die zin dat ik eigenlijk vanuit een queer perspectief kijk naar en op een queer wijze wil werken met de stem. Professor in Gender en Culturele studies Meaghan Morris wordt aangehaald in het artikel Queer (v.)*

Pedagogy met haar definitie van queer die luidt dat het woord “queer” zich (nét zoals kunsteducatie) niet laat herleiden tot één vaste definitie, maar meerdere betekenissen tegelijk heeft: de positie van een subject (vb. genderidentiteit, seksualiteit), politiek (idee van “het normaal” bevragen/uitdagen) en queer esthetiek (mogelijks subversieve content in kunst en cultuur) (Schlasko, 2005). Ik sluit mij aan bij de beschrijving van Greene die queer als een werkwoord gebruikt dat op (eigen) theorieën reageert en ernaar kijkt vanuit een verschillend perspectief zodat het de gebreken, onderliggende aannames en mogelijkheden zichtbaar maakt (in Schlasko, 2005).

Mariano dos Reis Borges - En hoe link je queer theorie/pedagogie dan aan je eigen rol? Kan je een concreet voorbeeld geven?

Solange - *Ja, dus inlezend in Queer Theory beseft ik ook dat mijn eigen queer zijn (Questioning) en seksuele geaardheid (panseksueel) ook mede mijn (politieke) bril bepalen op de samenleving en op wat ik doe. Wanneer we in de samenleving kijken naar assen zoals gender, seksuele voorkeur, klasse, etniciteit, nationaliteit, culturele achtergrond etc. vragen we ons dan genoeg af hoe en of onze persoonlijke posities op deze assen een invloed hebben op het conceptualiseren, operationaliseren en evalueren van onze praktijken?*

Ik neem nu mezelf ter illustratie, ik dus ben Afro-Europees, queer, hoogopgeleid en oorspronkelijk uit de arbeidersklasse. Mijn queer bril zorgt er o.a voor dat ik in mijn

kunsteducatieve praktijk gendernormen en normen in andere domeinen in vraag stel - neem nu een concreet voorbeeld in vocale muziek - hoe beïnvloeden normatieve representaties van stemmen de manier waarop we naar muziekeducatie kijken? In onderstaand citaat uit de etnomusicologische bron - Queering Freedom: Music, Identity, and spirituality (2018) wordt duidelijk hoe de theoloog en interdisciplinair onderzoeker Bertram Schirr zich realiseerde dat we binaire categorieën op collectieve stemmen plakken: “I realized how much I am culturally conditioned to hearing gender; to assign binary categories to collective voices. Roshanak Kheshti (2015) describes how modernity advanced by training listening habits and fetishizing gendered and racialized voices. Human bodies are trained to hear binary categories such as gender because an overarching Western and male ideology of sound has written itself into flesh and bones and hair cells” (p. 41).

Ik gaf je nu een voorbeeld uit de muziekwereld, maar zijn er misschien nog disciplines waaraan we binaire categorieën toewijzen? Bijvoorbeeld dans? En wat is de impact daarvan? Met dergelijke vragen zit ik dus in mijn hoofd.

Mariano dos Reis Borges - Interessant... en *what do you do with what you know now?* Hoe beïnvloedt dit de keuzes die je maakt in je praktijk?

Solange - *Eerst en vooral gaat dit voor mij over blijven kritisch denken en blijven kritische vragen stellen over onszelf in/en de wereld. Dit doet me denken aan een voorbeeld in het artikel Queering the Space: Community Music Work with LGBTQ Groups waarin wordt verwezen naar het werk van de revolutionaire pedagoog Paulo Freire (1970) die zegt dat het begin van een gedeelde dialoog - waarin ideeën en waarden van andere gebieden kunnen op worden gereflecteerd, in twijfel getrokken worden en opnieuw geëvalueerd worden in relatie tot de*

ervaringen van mensen, waardoor een klimaat ontstaat waarin kritisch denken en het kritisch bewustzijn zich kunnen beginnen te ontwikkelen (Pestano, 2018).

Dus in die zin vind ik het interessant om het kritisch denken als dialogisch uitgangspunt te nemen. Nog een mooie aanvullende omschrijving is die van toonaangevend activiste en schrijfster over o.a. educatie en kritische pedagogie Bell Hooks, die spreekt over kritisch denken als een primair element dat de mogelijkheid voor verandering biedt. Dat ongeacht iemands klasse, ras, gender of maatschappelijke positie, dat zonder het vermogen om kritisch over onszelf te denken en over onze levens, dat niemand van ons in staat zou zijn om vooruit te gaan, te veranderen, te groeien (Hooks, 1994).

Mariano dos Reis Borges: Het is duidelijk dat voor jou kritisch denken als persoon en kunsteducator belangrijk is, maar hoe breng je zo'n proces over op andere mensen waarmee je werkt?

Solange: *Interessant dat je “overbrengen” zegt, want dat is namelijk iets waar ik enorm mee bezig ben op dit moment - hoe ik juist het welbekende “banking concept” van educatie kan opmonteren dat refereert aan een volledig hoofdstuk hierover in Freire's Pedagogy of The Oppressed (1970). Wanneer ik met mensen werk vindt ik het belangrijk dat mensen (h)erkend worden als subject en de ruimte kunnen nemen die ze willen om op hun manier en vanuit hun eigenheid deel te nemen. Hier zie ik parallellen met toonaangevend (onderwijs)pedagoog Gert Biesta, die zegt dat het om ruimte te maken vergt dat ik als educator mijn verlangen naar controle inhoud omdat ik anders zelf de persoon of de metaforische “haas” als dood zie of zelf dood (Biesta, 2017).*

Ik probeer te kijken hoe ik in mijn werk steeds tot een co-creatief proces kan komen. Ik wil experimenteren met het zo min mogelijk zelf

dirigeren (en leren stil zijn) en zo veel mogelijk werken met gedeelde consensus. Als kunsteducator initieer je, faciliteer en participeer je in collectieve processen. Deze processen beschouw ik ook als cycli, net zoals in mijn eerste visie over kunsteducatie BAO-BAP, Een cyclische benadering van Kunsteducatie (2020) maar dit bespreek ik dan nu op microniveau i.p.v. macroniveau. Als we naar het ervaringsleren van leerpsycholoog en pedagoog David Kolb kijken gebeurt dit ook in cycli. Hij heeft het over vier verschillende fasen die je steeds doorloopt in een proces: concrete ervaring, reflectieve observatie, abstracte conceptualisering en actief experimenteren (Kolb et al., 1999). Intuïtief wilde ik zo te werk, de theorie heeft mij daarin bevestigd dat dit ook waardevol is.

Mariano dos Reis Borges: Als je over co-creatie spreekt doet het mij denken aan een soort Participatory Action Research (PAR), is dat iets waar je al naar gekeken hebt?

Solange: *Ja, en in die zin vind ik het boeiend om kunsteducatie en kunsteducatieve processen te zien als een soort van participatief actieonderzoek. Dat maakt het zo veel boeiender als je jezelf ziet als “steeds (onder)zoekend”. Ik vind het belangrijk om iedereen met wie je werkt te zien als een mede-onderzoeker, dat haalt een soort druk af van het gevoel te moeten presteren als de alwetende kunsteducator en zet je jezelf in een dialogerende positie/attitude van de “teacher-student” (Freire, 1970).*

Zoals mooi omschreven in het praktijkvoorbeeld uit Transformational potential of focus group practice in participatory action research (Fong Chiu, 2003) laat je in participatief actieonderzoek mensen eerst zelf het probleem (of de wens) identificeren. Daarna ga je een oplossing genereren en als derde doe je de implementatie en evaluatie. Via participatief actieonderzoek ga je samen met mensen kijken

wat nodig is om een bepaald doel te bereiken en telkens opnieuw evalueren of dat wel de juiste weg is. Door participatie kun je gewenste veranderingen aan bod brengen en zorgt dat ervoor dat mensen zich ook versterkt voelen omdat er ownership heerst op de inhoud en het proces.

Participatief actieonderzoek zorgt ervoor dat mensen zelf (leren) bepalen wat voor hen relevant zou zijn om mee te werken, ik beschouw dit vanuit een soort constructivistisch (Piaget) en zelfontdekkend idee (Dewey) wat ook fundamenteel waren voor het ontwikkelen van het ervaringsleren van Kolb. Vanuit deze optiek geloof ik in ieders spirituele intelligentie die aangesproken en gesolliciteerd wordt. (Zohar, Marshall geciteerd in Pestano, 2018)

Mariano dos Reis Borges: Je haalt een heleboel theorieën aan, heb je ook overlappingen of verschillen kunnen vinden hiertussen?

Jazeker! Er zijn duidelijke overlappingen tussen PAR, kritische pedagogie, queer pedagogie en ervaringsleren. Allen geven een groot belang aan reflectie en aan de subjectieve ervaring van de deelnemer. Het PAR en ervaringsleren bevatten beiden het co-creatieve, de gedeelde verantwoordelijkheid van een leerproces en actie-reflectie cycli die je dan opnieuw kunt linken aan kritische pedagogie en queer pedagogie. Queer pedagogie die eigenlijk een samenvoeging is van kritische pedagogie en queer theorie.

Vervolgens, wat ik uit het ervaringsleren kan meenemen, toepassen op PAR en queer pedagogie is het bewustzijn en rekening houden met de verschillende leerstijlen van personen in een groep. Dan, Biesta die ook zijn focus op de onderwijzer zet zou ik nog aanraden om aan te vullen dat de onderwijzers identiteiten ook van belang zijn en een invloed hebben op de keuzes die die maakt, daar kan een queer leesbril van hulp voor zijn.

Mariano dos Reis Borges: Nog één vraag, what's next? Wat wil je graag nog meegeven aan andere kunsteducatoren die jou gaan lezen?

Solange: *Altijd een fijne vraag om af te sluiten!*

Ik kaats de vraag terug, welke ingreep zou je in je praktijk kunnen doen als je je positie even zou bekijken vanuit mijn brillen? Wat nog... Durven benoemen! Daarbij denk ik dat we moeten durven kwetsbaar zijn en durven feedbacken, dit met actoren binnen ons veld en daarbuiten. "We moeten ongemakkelijke gevoelens leren normaliseren als iets wat onvermijdelijk bij onze (eigen) veranderingsprocessen hoort" (Brown, 2013, p. 195-196). En first, last en Liszt, onze onderzoekende, kritische geest behouden, niet vergeten doen wat we graag doen (als men dat privilege heeft) - en voor al curieus blijven.

BIBLIOGRAFIE

- Biesta, G. (2017). *Door kunst onderwezen willen worden*. Arnhem, Nederland: ArtEZ Press.
- Brown, B. (2013). *De kracht van kwetsbaarheid*. (S. T. Marijke van der Horst, Vert.) Amsterdam, Nederland: A.W. Bruna Uitgevers B.V., Amsterdam.
- De Meyst, L. (2016-2017). Ervaringsgerichte leertheorie van David KOLB en ervaringsleren. In *Vormingsmethoden 2MW/ SCW/ SJD* (pp. 29-39). Brussel, België: Erasmushogeschool Brussel, Ba Sociaal Werk, Departement Management, Media en Maatschappij.
- Fong Chiu, L. (2003). Transformational Potential of Focus Group Practice in Participatory Action Research. *Action Research*, 1(2), 165-183.
- Freire, P. (2017). *Padagogy of the Oppressed*. Verenigd Koninkrijk: Penguin Random House UK.
- Hooks, B. (1994). *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom*. Abingdon, Oxon, Verenigd Koninkrijk: Routledge Taylor & Francis Group.
- Hubbard, E. A. (2020, December 2). Expertgesprek over vocaal artistiek onderzoek. (S. Mariano dos Reis Borges, Interviewer) Online.
- Kolb, D. A., Boyatzis, R. E., & Mainemelis, C. (1999). *Experiential Learning Theory: Previous Research and New Directions*. Weatherhead School of Management, Department of Organizational Behavior. Cleveland: Case Western Reserve University.
- Lykes, M. B. (2013). Participatory/ Action Research. In K. D. Keith (Red.), *The Encyclopedia of Cross-Cultural Psychology* (pp. 977-981). Malden, MA: Wiley-Blackwell, een afdruk van John Wiley & Sons.
- Mariano dos Reis Borges, S. (2020). *BAO-BAP, Een cyclische benadering van Kunsteducatie*. Kunsteducatieve visie, Fontys Hogeschool voor de Kunsten, Master Kunsteducatie, Tilburg.
- Oram, D. (2020). The heuristic pedagogue: navigating myths and truths in pursuit of an equitable approach to voice training. (M. Evans, C. Fleming, & S. Reed, Red.) *Theatre, Dance and Performance Training*(11:3), 300-309.
- Pestano, C. (2018). Queering the Space: Community Music Work with LGBTQ Groups. In J. B.-T. Karin S. Hendricks, *Queering Freedom: Music, Identity, and Spirituality (Anthology with perspectives from over ten countries)* (pp. 151-168). Oxford, Verenigd Koninkrijk: Peter Lang Ltd, International Academic Publishers.

Schirr, B. J. (2018). The Body We Sing: Reclaiming of the Queer Materiality of Vocal Bodies. In J. B.-T. In Karin S. Hendricks, *Queering Freedom: Music, Identity, and Spirituality (Anthology with perspectives from over ten countries)* (pp. 35-51). Oxford, Verenigd Koninkrijk: Peter Lang Ltd, International Academic Publishers.